
Coronakrisen har gjort os håndsky. Vi vasker og spritter hænder som aldrig før og har sendt håndtrykket til tælling på historiens mødding af kasserede hilseformer. Er vi på vej ind i en distancens tidsalder, hvor vi mere fundamentalt skyr hinanden og accepterer afsavn i sundhedens navn?

Styret af smitte

 Lyt til denne artikel: dpu.au.dk/podcast

Da den engelske premierminister Boris Johnson på en pressekonference i september lancerede den britiske regerings nye corona-kampagne, bankede han sloganet 'Hands, Face, Space' ind i befolkningen med syvtommersøm. Herhjemme dyrker vi den samme treenighed: vask hænder, bær ansigtsmaske og hold afstand. 'Hands' kunne dog også have betydet: Hold dig fra håndtryk, selvom denne forholdsregel ikke just var med i Johnsons værktøjskasse til at begynde med. Det er den nu, ligesom den er standardudstyr i værktøjsskasserne hos politikere og myndigheder verden over i kampen mod den vildfarne virus.

Det farlige håndtryk

Håndtrykket har en lang betydningshistorie, fortæller Jens Erik Kristensen, der er idéhistoriker, lektor ved DPU, Aarhus Universitet og medforfatter til bogen *Lys, luft og renlighed. Den moderne socialhygiejnes fødsel* fra 1986. Håndtrykkets rituelle og sociale funktion kan i hvert fald spores tilbage til det assyriske rige i det 3. årtusinde fvt. og i Danmark til Jyske Lov fra 1241. Som hilseform og en måde at besegle venskaber på har det efterhånden bredt sig til hele verden. Før vi fik formelle juridiske kontrakter, var håndtrykket den foretrukne måde at bekræfte aftaler og indgå pagter på, og den rituelle udveksling af håndtryk har levet videre som symbol på disse pagter og aftaler.

Når håndtrykket i dag bliver dømt ude, er det, fordi vi har genopdaget, hvor vigtig anti-taktilitet er for vores bekæmpelse af epidemiske sygdomme: At vi skal forebygge smitte ved at undgå fysiske berøringer med hinanden.

"Den idé opstod i kølvandet på grundlæggelsen af bakteriologien i anden halvdel af 1800-tallet. Før da vidste man ikke, at det at røre ved hinanden kunne overføre smitte. Men håndtrykket er, indtil coronakrisen brød ud, fortsat med at være en central markering af socialitet. Det er selve berøringselementet, der gør, at det som hilseform går tættere på end et høfligt nik eller en albuehilsen," siger Jens Erik Kristensen og peger på, at vi med håndtrykket ikke blot markerer et ligeværd, men også aflæser den andens karakter eller signalerer hjertelighed.

"Vores socialitet er i stigende grad blevet berøringsorienteret, og derfor er den blevet så smittefarlig, som den er, under corona-

pandemien. Når vi i dag skal lære at leve med social distancering og undgå håndtrykket, har vi derfor svært ved at finde ud af, hvordan vi erstatter det med noget, der bekræfter en relation og bringer os tæt på hinanden, samtidig med at det skal være distanceret. For håndtrykket repræsenterer i lighed med knus og kram netop en overskridelse af distancen," siger han.

Antropologisk set er håndtrykket en gestus, hvormed vi anerkender den anden, men også en måde at mærke den anden på rent fysisk. Som fysisk kontakt er håndtrykket altså mere end udveksling af mikroorganismer med et andet menneske. Det er også udveksling af sansindtryk, forklarer Jon Dag Rasmussen, der er adjunkt på Aalborg Universitet.

"Håndtrykket er en sensorisk måde at mær-

»Luften er blevet
faretruende på en meget
mere direkte måde i mødet
med den anden, end vi har
været vant til.«

Jens Erik Kristensen.

ke den anden på. Den andens hånd kan være varm, kold, våd, tør, fast eller slap. Det er en vigtig kilde til information om medmennesket, men spørgsmålet er, om vi nogensinde får det igen," siger han.

Med corona har håndtrykket nemlig antropologisk set bevæget sig fra det rene til det farlige i vores samfund. I antropologien skelner man ofte mellem de udtryksformer, givne kulturer opfatter som hhv. rene og farlige – eller beskidte, om man vil – når man skal forsøge at forstå dem. En tilgang, der kommer direkte til udtryk i titlen på den britiske antropolog Mary Douglas' (1921-2007) bog *Purity and Danger*.

"Corona har rykket ved balancen mellem det rene og det farlige i vores samfund. Håndtrykket er på kort tid gået fra at være en positivt værdiladet anerkendelse af hinanden til at blive et symbol på den risikofyldte kontakt med den anden. Kulturelt har vi udviklet vores højre hånd til en form for rumsonde, vi sender ud i verden for at samle information. Mikrosensorisk kommer der en masse ud af den fysiske berøring, der på godt

og ondt former relationen til den, man giver hånd til, men måske skal vi til at lære at få de informationer på andre måder," siger Jon Dag Rasmussen.

It's airborne

'It's airborne' udbryder Dustin Hoffmann i katastrofefilmen *Outbreak* fra 1995, da det går op for ham, at den mystiske og dødbrin-gende virus ikke blot smitter ved berøring, men også gennem luften. Nu er helvede for alvor løs. I starten af coronakrisen vidste vi, at dråber fra host og nys var smittebærende. Men med konstateringen af aerosoler blev også coronavirus *airborne*.

"I starten så vi primært corona som en berøringsinfektion. Men nu er det ikke længere kun vores kroppe og vores host og nys, de andre kroppe skal holde sig fra – det er også vores kropsfelt. Det, vi udånder, kan smitte den anden, og det er ikke længere nok at undgå at røre ved den anden. Vi skal også undgå at indånde den andens udåndingsluft," siger Jens Erik Kristensen.

Inhalationsinfektionen har i modsætning til berøringsinfektionen været et kendt fænomen siden antikken. 'Der er noget i luften, jeg ved ikke hvad', lyder det i Vilhelm Greger-sens sang fra 1911. Selvom den mere handler om forårsfornemmelser end om virus, er den et billede på, at man historisk set har været klar over, at stank og forrådnelsesluft kunne være dårlig for os, uden at man vidste hvorfor eller hvordan.

"Allerede i antikken blev dette dårlige i luften kaldt miasma. Teorien om, at miasmer kunne være årsag til spredning af sygdomme, holdt ved i mere end 2000 år, og fx betyder malaria oprindeligt 'dårlig luft', selvom vi jo i dag ved, at sygdommen overføres fra myg. Teorien var medicinsk et vildspor, men den pegede alligevel på, at smitte kunne være luftbåren. Det kunne man først forstå og forklare, da bakteriologien og virologien blev grundlagt i anden halvdel af 1800-tallet. Der blev man klar over, at der findes vira, der spredes gennem luften, og at fx tuberkulosebakterier kan smitte gennem dråber i luften," siger Jens Erik Kristensen.

Hvor anti-taktilitet som middel til sygdomsbekæmpelse altså er af nyere dato, kan coronakrisen ses som en genoptagelse af den antikke miasma-tanke. I dag ved vi godt, hvad det er, der kan være i luften. Men der er stadig noget mystisk ved viruspartiklerne, fordi vi hverken kan se eller mærke dem. Vi har vænnet os til, at luften kan være forurennet, fyldt med skadelige partikler fra skorstene og udstødningsrør, men det er nyt, >

at det nu også er den konkrete andens luft, vi skal passe på.

”At vi nu skal være opmærksomme på, hvad det er, vi egentlig sender ud i verden, når vi synger, råber eller bare trækker vejret, er det nye hygiejniske lærestykke, coronakrisen har ført med sig. Luften er blevet faretruende på en meget mere direkte måde i mødet med den anden, end vi har været vant til,” siger han.

Fra medicinsk politi til Sundhedsstyrelse

Ifølge Jens Erik Kristensen kan man se den måde, vi håndterer coronakrisen på, i lyset af den politiske interesse for befolkningen som population, der opstod i 1700-tallet. Den franske filosof og idéhistoriker Michel Foucault har beskrevet, hvordan periodens enevældige magthavere blev opmærksomme på den politiske betydning af befolkningens biologiske processer og senere også af dens biologiske kvalitet, og han karakteriserede dette nybrud som ’biopolitikens fødsel’.

”Interessen rettede sig mod fødsels- og dødshyppighed, sygdoms- og sundhedstilstand, hygiejne og ernæring. Den moderne sundhedspolitik begyndte at blive til, og det var nyt, at staterne og de enevældige fyrsters magtudøvelse blev koblet sammen med befolkningens sundhed. Det er også nøglen til at forstå, hvorfor man begyndte at interessere sig for køn, seksualitet, forplantning, onani, perversioner osv. Det var problematisk for magten, hvis befolkningens livsførelse gik ud over dens evne til at gøre nytte og reproducere sig selv,” siger Jens Erik Kristensen.

I den forbindelse etablerede man i Tyskland og Frankrig noget, man kaldte for det medicinske politi. Opfindelsen af dette organ var et symptom på, at det blev vigtigt for statsmagten at overvåge, regulere og intervenere i befolkningens biologiske liv.

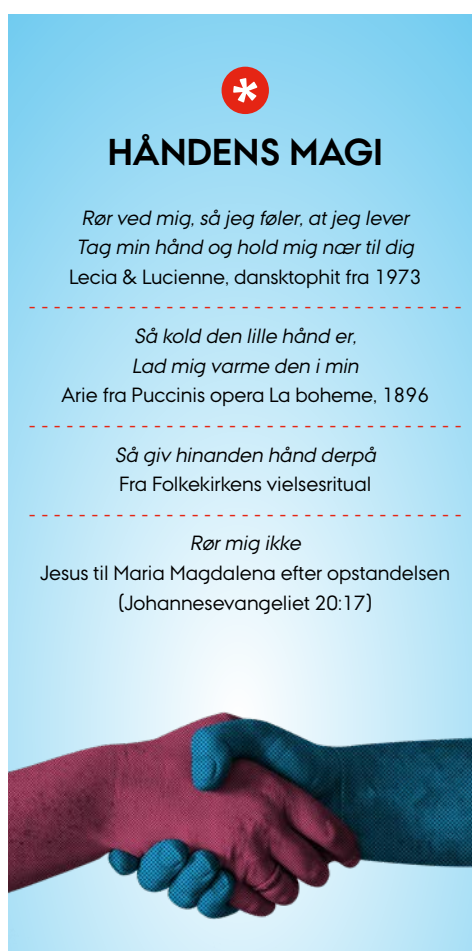
”Omsorgen for befolkningens liv og sundhed blev et politisk anliggende, som selvfølgelig støttede sig på lægerne, men også på politiapparatet, som man forstod det dengang: et indenrigspolitisk forvaltningsorgan, der ikke kun skulle slå ned på forbrydelser, men også sørge for, at befolkningens livsførelse foregik reglementeret,” siger han.

Ifølge Jens Erik Kristensen er det præcis, hvad vi ser i dag forbindelse med coronakrisen.

”Sundhedsstyrelsen er den moderne udgave af det medicinske politi. Læg mærke til, at når statsministeren og regeringen beskyldes for at gå enegang og Sundhedsstyrelsen for at bestemme for meget, så bliver det kritiseret for at tangere en ny form for enevælde.

»Corona understreger på grum vis den erkendelse, at min krop ikke kun er min egen, men at vi som mennesker også er forbundet rent fysisk gennem de mikroorganismer, vi deler.«

Jon Dag Rasmussen

Men det er helt i tråd med den befolkningssomsorg, der voksede frem i en langt mere autoritær udgave i 1700-tallet. Det nye er – og det har været chokerende for mange at opdage – at den politiske omsorg for befolkningens truede sundhed trumfer alt andet. Selvom denne tendens i stigende grad problematiseres politisk og i befolkningen, har vi nu i det meste af et år været vidner til, hvordan statsmagtens vilje til at drage

omsorg for at redde liv og undgå død verden over har overtrumfet økonomiske hensyn og personlige frihedsrettigheder og på det seneste herhjemme endda er kommet i konflikt med grundloven,” siger Jens Erik Kristensen.

Du er ansvarlig for os alle

Ifølge Jens Erik Kristensen gennemsyrrer de forholdsregler, samfundet har taget i brug over for epidemier, den måde, vi mere grundlæggende organiserer samfundet på. Da bakterierne blev opdaget i anden halvdel af 1800-tallet, satte sundhedspædagogikken massivt ind med at installere en hygiejnisk sans i befolkningen. Husmoren blev opfundet som den centrale ansvarliggjorte person, der skulle varetage statens befolkningsomsorg på hjemmefronten.

”Kvinden fik tildelt en samfundsopgave og blev som husmor gjort ansvarlig for hjemmet – og ikke mindst for hygiejnen. Den opgave beholdt hun til langt ind i det 20. århundrede, fordi man kobledede det sammen med en ideologisk konstruktion om, at det også var hendes naturlige kald,” siger Jens Erik Kristensen.

Med afviklingen af de traditionelle kønsroller og afskeden med husmoderen gik selv simple hygiejniske ritualer i opløsning. En EU-kampagne i 1990’erne udpegede karkluden som den største sundhedstrussel i Europa, fordi den brede befolkning havde mistet den køkkenhygiejniske sans. Rundt om i Europa lå karkludene som tikkende bakteriebomber.

”Coronakrisen er en påmindelse om at genopfriske basale hygiejniske forholdsregler, men strategien er anderledes end for 100 år siden. I dag er det alle og enhver, der bliver ansvarliggjort. Du er ansvarlig for at drage omsorg for dig selv, men din selvomsorg er det centrale element i statens omsorg for befolkningen. Du skal passe på dig selv af hensyn til de andre. Forudsætningen for statens befolkningsomsorg er, at den kan uddelegere opgaven til hver enkelt af os,” siger Jens Erik Kristensen.

Individ eller led i en smittekæde

Ifølge Jon Dag Rasmussen truer coronavirus ikke blot vores sundhed. Den rokker også ved vores forestillinger om, hvad det vil sige at være et individ med en krop i verden.

”Mikroorganismer som bakterier hører til de små usynlige hjælpe- og ledsageorganismer, der er en del af vores krop. Vi har været vant til at forstå vores krop som vores egen, som en del af vores individualitet over for omverdenen. Men ifølge nymaterialistisk

teori hos blandt andre Donna Haraway (f. 1944) er omkring 90 procent af min krop indhold faktisk ikke celler med menneskelig genmasse, men derimod stof, der er på vej igennem mig, og som jeg deler med verdensaltet. Størstedelen af mig er altså noget, der for evigt er på vej gennem verden – fx de adskillige kilo bakterier i vores tarmsystem, som påvirker os på forskellige måder,” siger han.

Virus hører også til de mikroorganismer, der lejlighedsvist udgør en del af vores krop. Men mens det ikke er alle bakterier, der er onde, er der ingen vira, der er gode for os.

”Corona understreger på grum vis den erkendelse, at min krop ikke kun er min egen, men at vi som mennesker også er forbundet rent fysisk gennem de mikroorganismer, vi deler. Med coronakrisen er vi som verdenssamfund blevet opmærksomme på, hvor meget vi hænger sammen. Globaliseringen rykker helt ind i vores kroppe, og det bliver tydeligt, at der er vilkår, vi alle er underlagt,” siger Jon Dag Rasmussen.

Coronakrisen har også på anden vis rokket ved vores forståelse af, hvad et individ er.

”Sat på spidsen kan man sige, at vi ikke længere primært ser hinanden som individer, men som led i lange smittekæder af mennesker, der går i alle mulige retninger. Vi indgår i fletværk med hinanden og skal hele tiden være påpasselige og ansvarlige og forholde os vurderende til, hvorvidt de andre led i kæderne er det samme. Med corona har vores forbundethed på tværs af generationer og med venner, kolleger, børns kammerater, dyr osv. fået ny vægt. Man kan antropologisk set nærmest tale om et ’udvidet slægtskab’, fordi forbundetheden så tydeligt rækker ud over den nærmeste familie, når enhver anden, vi møder, er potentielt smittefarlig med sit nys, sit host, sit nærvær og sin gispende ånde på cykelstien,” siger Jon Dag Rasmussen.

Ødelagt af sprit

Den danske forsker i medicinsk humaniora Adam Bencard peger på, at hygiejne, renlighed og brugen af håndsprit i dag har nået et stadie, hvor det begynder at udgøre en trussel mod både vores fysiske og psykiske sundhed, forklarer Jon Dag Rasmussen. Og det var vel at mærke, inden corona fik os til at skruer yderligere op for håndspritten.

”Vores hud er ikke et isolerende hylster, men kroppens største organ, der er åben mod verden. Når vi spritter hænder konstant, beskytter vi os ganske vist mod bakterier og virus, men vi ødelægger samtidig kroppens naturlige forsvar, hvilket er et paradoks, co-

ronakrisen sætter på spidsen,” siger Jon Dag Rasmussen.

Inden for pædagogikken har det i en del år været en tendens, at det er sundt for børn at være ude og bogstaveligt talt røre ved skidtet, pointerer han.

”Mantraet har været, at det er godt for børn at komme i kontakt med de gode bakterier, rode i jorden og få mikroorganismer op under neglene og ind i systemet ved at putte fingrene i munden. Corona er utvivlsomt farlig for os. Men måske ligger der en lige så stor eller endnu større fare på lur, når vi for at bekæmpe én bestemt mikroorganisme, installerer en hygiejnisk standard, hvor vi vasker og spritter hænder i en sådan grad, at

vi ikke blot afskærer os fra de gode bakterier, der kan bidrage til at udvikle vores immunforsvar, men måske også kommer til at stå svagere over for andre mikroorganismer fremover,” siger Jon Dag Rasmussen.

Distancens tidsalder

I vores kamp mod corona tager vi klassiske strategier for epidemibekæmpelse op i moderniseret form. Det skyldes ifølge Jens Erik Kristensen, at selvom epidemier er forskellige, har de det til fælles, at de er sociale sygdomme.

”Under pesten sagde man til folk, at de skulle blive hjemme og lade være med at samles med andre i det offentlige rum. Det blev et sindbillede på bekæmpelse af social uorden i den periode i det hele taget. Men hvor man i 1700-tallet ville undgå, at folk i alle aldre stimlede sammen på byens torv, er det i dag de unge, der ikke må dyrke deres foretrukne form for socialitet, nemlig at mødes i det offentlige rum. Når staten indskrænker forsamlingsfriheden, oplever de unge det ikke som et anslag mod deres

politiske rettigheder, men mod selve deres ungdomskultur,” siger han.

Boris Johnsons ’Space’ er blevet et mantra under coronakrisen. Vi skal holde en eller to meters afstand og ikke samles mere end 10, 50 eller 100 ad gangen, afhængigt af hvor slemt pandemien raser. Ifølge Jens Erik Kristensen er det påfaldende, at efterårets fokus i Danmark på sexismen lander midt i en coronatid.

”Coronakrisens forholdsregler med at holde afstand og undgå berøringer får en dobbelt klangbund med sexismen-debatten. I den ene ende af skalaen for kropslige interaktioner ligger de uønskede erotiske berøringer og tilnærmelser; i den anden ende ligger håndtrykket og kindkysset som hilseformer og det venskabelige kram. Når begge nu elimineres, af hver sin gode grund, kan det være kimen til en mere grundlæggende ændring i disse interaktioner. De to forskellige former for anti-taktilitet forstærker hinanden,” siger Jens Erik Kristensen.

Hvor det i slutningen af 1800-tallet var en hygiejnisk sans for renlighed og orden, der blev installeret i befolkningen, er det i dag en sans for social distance, vi er i færd med at installere, mener Jens Erik Kristensen:

”Mennesket er et socialt interagerende og berøringsbehovende dyr, men når ’Hold afstand’-tanken griber om sig, vil det måske mere radikalt, end vi er villige til at indrømme, også transformere vores sociale relationer fremover. Formentlig vil vi også på den anden side af corona tænke: ’Jeg må hellere holde afstand.’” ■

Læs mere:

Lars-Henrik Schmidt & Jens Erik Kristensen: Lys luft renlighed. Den moderne socialhygiejnes fødsel. Akademisk Forlag 1986. genudgivet i 2004

Jon Dag Rasmussen: Bakterier i pædagogikken. Kommentar i Asterisk 87, september 2018

JENS ERIK KRISTENSEN er lektor i pædagogisk idéhistorie ved DPU, Aarhus Universitet. Han forsker bl.a. i pædagogisk idéhistorie og pædagogprofessionens historie. Han underviser på Bachelor- og Kandidatuddannelsen i uddannelsesvidenskab og Kandidatuddannelsen i generel pædagogik.

JON DAG RASMUSSEN er ph.d. og adjunkt på BUILD, Aalborg Universitet. Han forsker i ældre menneskers hverdagsliv, universelt design og arkitektur og er desuden optaget af etnografisk metode og de brydningsfelter og overlap, der viser sig imellem videnskab(er), litteratur, filosofi, kunst og æstetik.